

Fig. 1. Pløjescene. Jakob Ulfelds Jordebog 1588.

DANSKE PLOVTYPER I OLDTID OG MIDDELALDER.

At Axel Steensberg.

Ploven har gennem Aartusinder været de mere udviklede Agerbrugssamfunds vigtigste Redskab, oftest ogsaa omtrent det eneste Redskab, hvorved Mennesket her drog sig den dyriske Arbejdskraft til Nytte. Alene derved bliver Udforskningen af Pløjeredskabernes Udvikling et betydningsfuldt Arbejdsfelt for Kulturhistorikerne, hvilket i vore Nabolande — navnlig Tyskland — har givet sig Udslag i en lang Række lærde Undersøgelser, som dog ofte har et mere teoretisk og spekulativt Præg, end godt er¹⁾.

¹⁾ Nærmere Litteraturangivelser i Paul Leser: Die Entstehung und Verbreitung des Pfluges. Anthropos Bibliothek III, 3 (Münster in W., 1931).

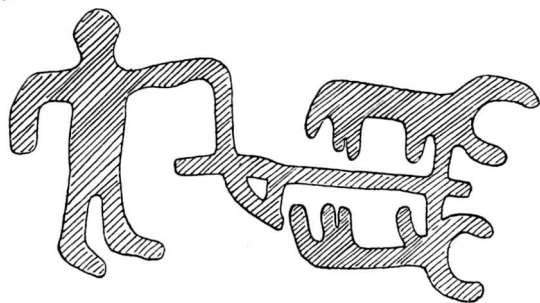
Om Plovens Oprindelse i Almindelighed har man opstillet mangfoldige Hypoteser, der i Reglen gaar ud paa dristige Tilbageslutninger fra nutidige Redskaber som Gravestok, Agerspade (herunder Caschromen paa Hebriderne) og Hakke. Særlig Opmærksomhed fortjener to danske Forskeres Teorier. Den første, der er fremsat af Gudmund Hatt, tager sit Udgangspunkt i en Undersøgelse af Agervandingsprincipperne i Gudbrandsdalen, et afsides og ret primitivt Omraade indenfor Kunstvandingskulturen. Her betjener man sig ved Frembringelsen af Vandingsfurerne af en primitiv Plov af Ardtype, den saakaldte »Ahl«, som allerede afbildes i 1758 (Fig. 3 a)²⁾. Professor Hatt fremdrager andetstedsfra flere Eksempler paa nær Tilknytning mellem Vandingsfure og Plov, og han opstiller den Hypotese, at Plovens første Funktion var at drage Vandfurer. Senere har C. G. Feilberg fremsat en anden Teori, som ikke mindsker den førstnævntes Betydning, men modificerer den³⁾. Feilberg kommer ved en Undersøgelse af primitive Agerdyrkningsmetoder navnlig i Afrika til den Anskuelse, at Plovens ældste Anvendelse var at trække Furer til Sæden, hvilken Antagelse tillige støttes af en babylonisk Afbildning fra sidste Fjerdedel af 3. Aartusind f. v. T. forestillende en Plov med Saatragt. Muligvis har begge Forfattere Ret, idet den ene af de to nævnte Funktioner ikke udelukker den anden. Af største Betydning er i hvert Fald Feilbergs Redegørelse for Muldfjælsplovens Tilknytning til de fugtige Klimater med deres kraftigere Plantedække, medens Ardtypen i særlig Grad egner sig for de Omraader ved Ørknernes Rande i den subtropiske Zone, hvorfra man ogsaa har de ældste Vidnesbyrd om Kunstvanding. Her danner Plantevæksten ikke nogen væsentlig Hindring for en primitiv Plovs Arbejde.

I Nordeuropa gaar de ældste Vidnesbyrd om Ploven ikke længere tilbage end Bronzealderen. Tyske Forskere har villet hævde, at en Plov, fundet i 1927 ved Walle i Hannover, kan dateres til

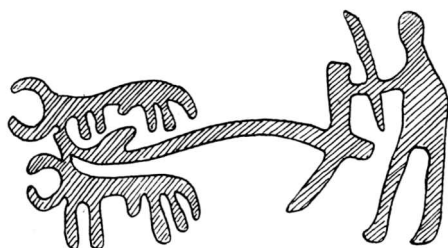
²⁾ Gudmund Hatt: Agervandingen i Gudbrandsdalen. Geogr. Tidsskr. 23. Bd., 1915—16, S. 148 ff., og Danmarks og Norges oekonom. Magazin, II, 1758, S. 289 f.

³⁾ C. G. Feilberg: Et Hovedværk om Ploven og nogle dertil knyttede Betragtninger. Geogr. Tidsskr., 34. Bd., 1931, S. 161 ff. og 195 ff.

a.

b.

c.

Fig. 2. Ard-Typer fra Helleristninger i Bohuslän.

Stenalderen. Dateringsmaaden kan imidlertid ikke staa for en kritisk Prøvelse⁴⁾, og indtil videre maa Plovene paa Helleristnin-

⁴⁾ Se herom nærmere i nærv. Forf.s Afhandl. »North West European Plough-Types of Prehistoric Times and the Middle Ages«. Acta Archaeologica Vol. VII, Fasc. 2-3, 1936, S. 244 ff.

gerne i Bohuslän staa som det ældste Vidne om nordeuropæisk Plovbrug. Ploven optræder imidlertid paa Helleristningerne i flere Typer, hvilket lader formode, at den allerede dengang kunde se tilbage paa en lang Udvikling.

Typologisk maa man, som det allerede fremgik af det foregaaende, skelne mellem to Hovedformer af Ploven: Arden og Muldfjælploven. Ardens Arbejdssæt kan bedst sammenlignes med Harvetandens, idet Redskabet kun i ringe Grad formaar at

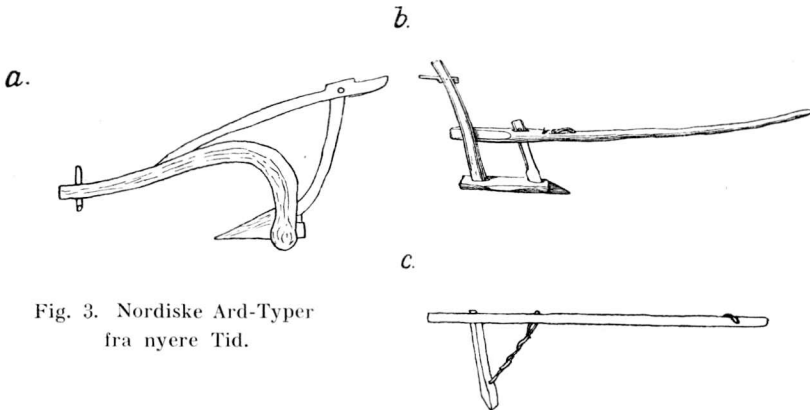

Fig. 3. Nordiske Ard-Typer
fra nyere Tid.

vende de oprispede Jorddele. Den har i Norden været at forefinde i forskellige Former, som det fremgaar af Fig. 2—3: Spade-Arden med og uden Sule (2 a-b), Krog-Arden med og uden egentligt Løb (2 c—3 a) samt den firsidede Ard (3 b), der altid baade har Sule og Løb. Muldfjælploven (Fig. 4) optræder i ældre Tid i Norden altid som firsidet, men det Hjulførstel, som

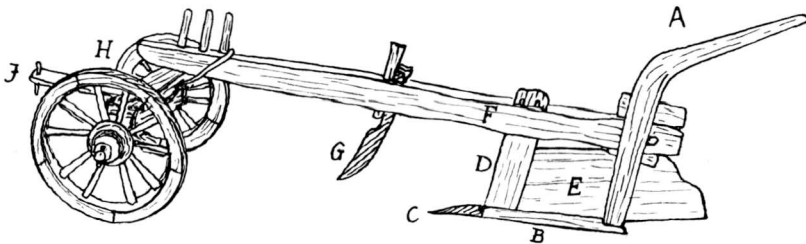

Fig. 4. Dansk Hjulplov. A Stjert. B Løb. C Skær. D Sule. E Muldfjæl.
F Aas. G Langjern. H Hjulførstel. I Fortræk.

var det almindelige Tilbehør til Redskabet i de gamle danske Landskaber, var i Norge og Sverige saa godt som ukendt. — Den her opstillede Typologi angiver intet om Oprindelsesforhold og Slægtskabsforhold. Den tjener alene til Orientering ved Beskrivelsen af Redskaberne.

1. *Forhistoriske Vidnesbyrd om Ploven i Danmark.*

Agerdyrkning har været kendt i Landet fra den yngre Stenalder af. Muligvis kan allerede da simple Plove af Ard-Type have været anvendt. Okser var jo forhaanden til Trækkraft, og da Husdyrenes Mælkeydelse sandsynligvis dengang kun strakte sig over ganske faa Maaneder efter Kalvens Fødsel, er det rimeligt at antage, at man udnyttede Kvæget paa anden Vis i Goldperioden. Men noget Bevis for Plovens Eksistens paa et saa tidligt Tidspunkt har man ikke, og Gravestok, Agerspade eller Hakke har muligvis ogsaa været i Brug paa Stenaldermandens Agerpletter.

Med Bronzealderen maa man i hvert Fald betragte Plovbruget som en Kendsgerning, idet Arden da, som nævnt, er trængt helt op til Bohuslän ved den svenske Kattégatskyst. Samtidig afbildes den paa lignende Helleristninger i Søalperne. Professor Hatt har fremsat den frugtbare Arbejdshypotese, at Agerdyrkingen i Danmark i den yngre Stenalder og Bronzealderen foregik som et Slags Svedjebrug, d. v. s. at man som stedvis i Sverige og Finland i moderne Tid har ryddet Skov og Krat ved Hjælp af Ild og derpaa saaet Kornet i Asken⁵⁾. Efterhaanden som den askegødede Jords Næringsindhold blev for ringe, opgav man da de gamle Svedjer og ryddede sig nye. Den finske Forsker Kustaa Vilkuna har paavist Forskellene mellem Svedjeploven og Agerploven⁶⁾, og han opfatter netop den suleløse Spade-Ard paa de svenske Helleristninger (Fig. 2 b) som en Svedje-Ard, idet Stjertfoden, der udgør Plovlegemet, er stejlt stillet, og Aasen er anbragt højt over Markfladen (jvf. den moderne Svedje-Ard fra

⁵⁾ G. Hatt: Anmeldelse af V. la Cour, Sjællands ældste Bygder. Naturens Verden, Marts 1928, S. 134 f.

⁶⁾ Kustaa Vilkuna: Gaffelploven. Finskt Museum 1935, S. 67 f.

Finland, Fig. 3 c). Det stejlt stillede Plovlegeme bliver ikke hængende i Svedjens Rødder og Grene eller hager sig fast under dens store Sten; ved enhver Modstand, som ikke kan overvindes, løftes Redskabet let af Jorden og kan presses ned igen umiddelbart foran den Genstand, der standsede Plovens Gang. Den højt anbragte Sammenføjning mellem Aas og Stjert har ogsaa til Hensigt at hindre Ploven i at hage sig fast og tage Svedjens forkuldede Grene med paa Slæbetov.

Svedjebrugsteorien falder godt i Traad med det Billede af Bebyggelsen i yngre Stenalder og Bronzealderen som Højkortet navnlig for Holstebroegnen giver. Det ser her ud til, at Bebyggelsen væsentlig dækkede de forholdsvis magre Omraader paa Bakkeøerne og Smæltevandsfladerne foran den baltiske Israndslinje, medens den fede yngre Moræne bagved denne er næsten høj-tom, undtagen pletvis i Nærheden af Limfjordskysten. Dette Forhold skyldes vel ikke i første Række, at den svære Lerjord ikke lod sig behandle med Sten- og Bronzealderens primitive Redskaber, men snarere at just den fede Jord bar den kraftige Højskov, hvis tykke Stammer var vanskeligere at faa opbrændt. Den sandmuldede Jords mere kratagtige Skove lod sig formodentlig lettere fuldstændig opbrænde, saa at Sæden kunde nedbringes med Svedje-Ard⁷⁾.

Dersom vi tør slutte fra de svenske Helleristninger til danske Forhold, har Svedjebruget imidlertid ikke været eneraadende. Der afbildes ikke alene Svedje-, men ogsaa Ager-Arder (jvf. Fig. 2, a, c). Købmand J. Winthers langelandske yngre Stenalder Hustomter og enkelte Forekomster af tykke yngre Bronzealder Bopladsaflejringer (Affaldsgruber) vidner jo ogsaa om langvarig

⁷⁾ Jeg har tidligere været inde paa dette Forhold (Oldtidsagerbruget i Danmark, Dansk Udsyn, 6. Hefte, 1936, S. 442 f.), og Undersøgelser af Museumsinspektør Dr. phil. Therkel Mathiassen og Konsulent P. O. Overgaard synes at bekræfte Hatts Teori; disse Undersøgelser vil blive publiceret i den nærmeste Fremtid. — Jvf. ang. Svedjebrugets Teknik i Finland Gösta Grotenfelt: Det primitive jordbrukets metoder i Finland. Helsingfors 1899, S. 36 ff. (navnlig S. 39). — Marc Bloch omtaler i *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, Oslo 1931, S. 9, at Grundlæggelsen af de talrige nye Landsbyer i Frankrig i 1100—1200 Tallet i første Omgang fandt Sted i Kratskove.

Bosættelse paa samme Sted. Endelig er det ældste danske Plovfund, Døstrup-Arden, heller ikke et Redskab, der egner sig for Skovsvedjen; men den stammer ganske vist ogsaa fra en noget senere Tid.

Døstrup-Arden, der blev indsendt til Nationalmuseet i 1884, fundet i en Mose i Nærheden af Hobro, maa paa Grund af sin gode Tidsfæstelse betegnes som en første Rangs Kilde til Plovens Historie i Oldtiden (Fig. 5). Allerede Sophus Müller

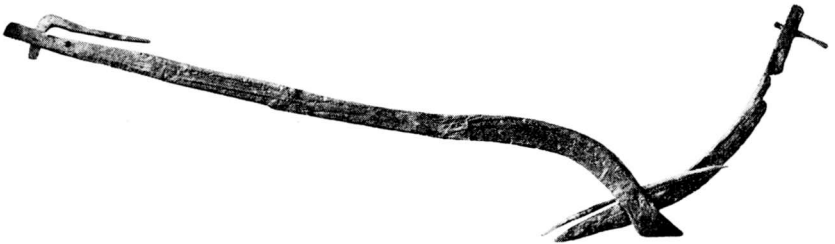

Fig. 5. Spade-Ard fra o. 400 f. v. T. Døstrup, Jylland.

henførte den til ældre Jernalder eller mulig endog Bronzealderen⁸⁾. Men først efter Professor Knud Jessens Pollenbestemmelse⁹⁾, der er foretaget paa Grundlag af en Tørveprøve fra en Sprække i selve Ard-Aasen, maa det anses for yderst sandsynligt, at Redskabet stammer fra Begyndelsen af forromersk Jernalder, altsaa Tiden o. 400 f. v. T.¹⁰⁾. Tørveprøvens Pollenspektrum er sammenlignet med Diagrammet for en Mose beliggende ca. 2 km fra Findestedet. Da Pollendiagrammerne fra forskellige Lokalteter i betydelig indbyrdes Afstand — forsaavidt man kan bygge paa de hidtil udførte Undersøgelser og forsaavidt Mosens Udstrækning ikke er for ringe — udviser tydelige Ligheder i deres forskellige Faser, maa det siges at være forsvarligt at bygge paa

⁸⁾ Sophus Müller: Oldtidens Plov. Aarb. for nord. Oldkyndh., II, 15, 1900, S. 203 ff.

⁹⁾ Bestemmelse af Plantesamfundets Sammensætning paa Grundlag af de enkelte Torvelags Indhold af Pollen o: Plantestøvkor.

¹⁰⁾ Knud Jessen: Archaeological Dating in the History of North Jutland's Vegetation. Acta Archaeologica, Vol. V, Fasc. 3, 1935, The Plough from Døstrup, S. 200 ff.

en Sammenligning med et Pollendiagram fra en saa nærliggende Lokalitet, især naar Oplysningerne om Fundomstændighederne — som det her er gjort — tages i Betragtning. Det springende Punkt i Ardens Datering bliver, hvorvidt Tørveprøven er samtidig med Ardens Henlæggelse paa Mosen. I denne Forbindelse gør Professor Jessen opmærksom paa to Omstændigheder, først, at den Tørveprøve, paa Grundlag af hvilken Pollenanalysen udførtes, laa skjult i en snæver Sprække i Aasen og derfor kan betragtes som en Rest af det Lag, i hvilken Aasen har ligget; dernæst at Ploven, som Følge af at den er af Træ, har været lettere end Vand, hvorfor der ikke er Grund til at antage, at den skulde synke i den bløde Mosejord, hvorpaa den laa. Og da det maa anses for lidet sandsynligt, at et saa stort Apparat er blevet gravet ned i Mosen, forekommer Tidsfæstelsen til den tidligste Del af Jernalderen troværdig — især hvis Redskabet, som det er naturligt at antage, har ligget paa Siden. — Man kunde dog endnu tænke sig Muligheden af, at Redskabet var kastet i en Tørvegrav i en længst forsvundet, men dog yngre Tid, end Tørveprøven udviser. En saadan Mulighed er dog ikke meget sandsynlig i Betragtning af Genstandens komplette Tilstand. Snarest maa man tænke sig, at den er blevet liggende paa den fugtige Jord, efter at Ejeren har opgivet Dyrkningen. Den er hurtigt blevet dækket af Plantevæksten, og lidt efter lidt er Mosen vokset op om Stykket, medens de døde Planterester omdannedes til Tørv.

Typologisk maa Døstrup Arden henregnes til Spade-Ard Formen. Den er blevet trukket ved Hjælp af et Aag, der dog sikkert ikke har været direkte anbragt i Trækrogen foran paa Aasen. Paa den Fig. 2 b gengivne Helleristning ses Aaskrogen et Stykke bagved Nakkeaaget. Aas og Aag er antagelig forbundne ved en Rem, der fastholdes paa Aasen ved Hjælp af Krogen. Remmen vil under Trækket strammes og komme til at ligge i Trækretningen, d. v. s. trækkes ud parallelt med Aasen. Døstrup Arden har sandsynligvis ligeledes været forsynet med Nakkeaa, idet saadanne flere Gange er fundne i jyske Moser¹¹⁾. Nogle gennemhul-

¹¹⁾ Sophus Müller: Vognaag til Trækdyr. Aarbøger for nord. Oldkyndh., II, 15, 1900, S. 223 ff.

lede Træstykker, som fandtes sammen med et af Aagene, har Kustaa Vilkkuna fornylig tydet som Tilbehør til Øreliner¹²⁾, og da der ikke paa Helleristningerne ses nogen Lederperson foran Trækdyrene, maa det anses for sandsynligt, at Pløjeren selv har styret sit Spand. Sophus Müller antog, at Aasens Forende har været hævet ca. 1 m over Jordoverfladen, idet Okserne i Oldtiden antages at have været mindre end nutildags. Derved kommer ogsaa Underfladerne i »Plovhovedet« (Pløjelegemet) og den nedadkrummede tykke Bagende af Aasen til at ligge nogenlunde horizontalt og i Flugt med hinanden, saa at de danner noget i Retning af et Løb. Ved Modelforsøg for nylig er det blevet konstateret, at Aasens Forende — og dermed ogsaa Plovlegemets Spids — maa sænkes en Smule, for at man kan faa Redskabet til at gaa i Jorden¹³⁾. Jeg har desværre ikke haft Lejlighed til at deltage i Forsøget. Men det lyder troligt, at en Ard uden egentlig Skær af Pløjeren kræver en helt anden Styreteknik end en almindelig Plov. Navnlig virker Undersiden af Plovlegemet og Aasenden vistnok ikke som et Slags Løb. Derfor skal man ikke som ved en moderne Plov løfte opad i Stjerten, naar man vil pløje dybere, men tværtimod trykke nedad. Nogen Betydning maa det dog her have, hvor dybt man sætter det Ahornskær, som jo fandtes anbragt hvilende i en Fure i Plovlegemet.

Anbringelsen af dette Skær er fornylig blevet kritiseret af Dr. A. Haberlandt, der mener, at Aasendens Gennembrydning levner saa megen Plads fra Stjert og Skær, at der her kan have været anbragt et Jernskær. Det Træstykke, som ellers opfattes som Skæret, skulde da have siddet langs Bagkanten af Stjertfoden som en Kile¹⁴⁾. Imidlertid tager Dr. Haberlandt ikke i Betragtning, at Ploven er svundet en Del som Følge af Indtørring. En Kile af 0,90 m Længde vilde vel ogsaa være utænkelig, bortset fra, at

¹²⁾ Kustaa Vilkkuna: Verwendung von Zugochsen in Finland. *Studia Fennica*, II, 2, 1936, S. 94.

¹³⁾ Iflg. elskværdig Meddelelse fra Hr. stud. mag. W. Jacobsen, der styrede Redskabet ved nævnte Prove.

¹⁴⁾ A. Haberlandt: Zur Systematik der Pflugforschung und Entwicklungsgeschichte des Pfluges. *Wiener Zeitschr. für Volkskunde*, XXXVIII, 1933, S. 28 ff.

Træstykket ikke er kileformet og bærer tydelige Slidmærker paa Enderne. Et eventuelt Tomrum har vel været udfyldt af een eller flere smaa Kiler, for at Plovdelenes Sammenføjning kunde tilpasses fuldstændigt og Redskabet stedse bevare sin Arbejdsduelighed. Naar man betragter Døstrup Arden, som den er opstillet i Nationalmuseet, kan man ikke være i Tvivl om, at den er rigtig sammensat. Ydermere er jo Sammenstillingen foretaget efter en Skitse af Finderen.

Tømmerby Ploven (Fig. 6). Skønt dette Fund for ganske nylig er publiceret paa Dansk¹⁵⁾, bliver det nødvendigt at omtale

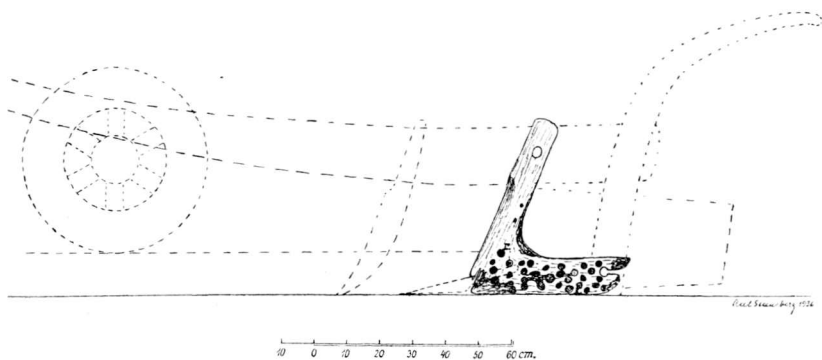

Fig. 6. Firsidet Muldfjældsplov fra o. 100 f. v. Tid. Tømmerby, Jylland.

Stykket forholdsvis udførligt i nærværende Oversigt. I 1898 købte Nationalmuseet ved en Auktion over afdøde Statsskovrider H. C. Rosen's Samling bl. a. et vinkelformet Stykke Bøgetræ (en »Tveje«), som de medfølgende Oplysninger angav at stamme fra en Mose ved Tømmerby i Tem Sogn ved Silkeborg. Man anslog det til at være Sule og Løb af en firsidet »Ærjekrog« (Ard), og det blev overdraget til Dansk Folkemuseum, der deponerede det i Dansk Landbrugsmuseum i Lyngby. Venstre Side af Løbet er besat med Slidsten væsentlig af Kvarts og Kvartsit paa lignende Maade, som det var Skik paa Hjulpløve i Jylland helt frem i Begyndelsen af 1800-Tallet, medens Løbets højre Side mangler

¹⁵⁾ Axel Steensberg: En Muldfjældsplov fra forromersk Jernalder. Aarb. for nord. Oldkyndh., 1936.

Slidsten. Heraf maa sluttet, at Stykket ikke hidrører fra en Ard, men fra en Muldfjælsplov, idet højre Side har været beskyttet af Muldfjælen mod Slid. Ejendommeligt nok har Sule og Løb været forenede med henholdsvis Aas og Stjertfod ved »Bladsammenføjning« — ikke ved Tapping. Bibliotekar A. G. Drachmann har, efter at Genstanden var publiceret, gjort mig opmærksom paa, at denne Forbindelses-anordning gjerne anvendes, hvor hver især af Træstykkerne er for tynde til at tage en Tap. Derved støttes ogsaa min Formodning om, at Aasen ikke har været synderligt tykkere end Døstrup Ardens, maaske kun godt 7 cm, medens Bladet paa Sulen viser, at Aasens lodrette Dimension har været ca. 19 cm mod Døstrup Ardens ca. 13 cm. Tømmerby Plovens Aas maa da have været saa kraftig, at man vanskeligt kan tænke sig den uden Støtte af et Hjulstel, idet den i modsat Fald let vilde komme i uheldige Svingninger. Og selvom Aasen, som det var almindeligt ved Hjulplovene i den tidlige Middelalder, har været forlænget frem mellem Trækdyrene som en Forstjert, saa kender jeg intet Eksempel paa, at en firsidet Muldfjælsplov med Forstjert savner Hjulstellet. Man kan indvende, at Aasens smalle horizontale Dimension ikke synes særlig egnet til at hvile paa Hjulstellet. Men vi kender jo ikke noget til, hvorledes Forbindelsen mellem Hjulstel og Aas har været. Mærkeligt nok synes Aasen — sluttet efter Bladbrystets Stilling — at pege ganske lidt nedad, hvor den forlader Sulen; den maa derfor have foretaget en Bøjning opad for at komme ovenover Hjulakselen. Der kan i denne Forbindelse mindes om Hjul-Arden paa Bayeux-Tapetet, hvor Aasen foran Sulen ligeledes sænker sig lidt under den vandrette Linje og peger lige frem mod Hjulakselen¹⁶⁾.

Med Hensyn til Tømmerby Plovens Skær, tyder det dybe, vide, runde Skafttaphul paa, at ogsaa det har været af Træ. Saafremt man tør slutte fra danske Fund af Plovskær af middelalderlig Oprindelse, har dette Plovskær været hjertebladformet, men dog knapt nok ganske symmetrisk — tyndest i højre Side. Rime-

¹⁶⁾ Afbildet i »North West European Plough-Types of Prehistoric Times and the Middle Ages«, S. 266, Fig. 9.

ligvis har Ploven tillige haft et Langjern, der, som vi senere skal se, meget vel kan have været udført i Træ.

Muldfjælen ser ud til at have været fastgjort dels med en Træpløk og dels ved Hjælp af Surringer, der holdtes paa Plads af tre Pløkker paa Sulens Landside. Bagtil har den været støttet af en Stiver, der kan have været den forlængede Nagle fra Bladsammenføjningen mellem Løb og Stjert. Om Ploven har haft en højre Stjert ved Muldfjælens Inderside, kan vi intet vide om.

Skønt det kun er et enkelt Stykke, der er bevaret af Tømmerby Ploven, er det saa heldigt, at dette Stykke just udgør den mest centrale Del af Ploven, hvorved vi sættes i Stand til at gisne om et af de mest interessante Spørgsmaal i vor Agrarhistorie: Hjulplovens Fremkomst.

Det Dateringsforsøg, som Professor Knud Jessen har foretaget, gør det i højeste Grad sandsynligt, at Tømmerby Ploven stammer fra samme Tid som Døstrup Arden, Begyndelsen af førromersk Jernalder (ca. 400 f. v. T.). Jeg ansaa oprindeligt ikke Stykket for særlig gammelt — højst fra Slutningen af Middelalderen. Men da det var fundet i en Mose, mente jeg det dog rigtigst at faa det pollenundersøgt, og da Professor Jessen elskværdigt tilbød at foretage Analysen, saafremt der kunde fremskaffes en Tørveprøve fra Plovfragmentet, undersøgte jeg dette nøjere. I to Huler efter udfaldne Slidsten i Løbets Landside fandtes fastkittet smaa Rester af Tørvejord, som efter en Afbørstning af Overfladen for at fjerne Plantestøvkorn af nyere Dato blev fremdragne med en Pincet og bragt Professor Jessen til Undersøgelse. Efter at jeg havde modtaget det overraskende Resultat af Analysen, undersøgte jeg under bedre Lysforhold den anden Side af Stykket, og i en dyb Revne i Sulens Muldside fandtes endnu en Tørveprøve, som ved Analysen viste sig at være noget yngre, men dog kun at kunne indpasses i de Spektre, hvormed det sammenlignes, ganske nær ved den subboreale-subatlantiske Grænsehorizont. Denne Grænsehorizont er efter vor hittidige Viden omtrent samtidig med Overgangen mellem Bronzealder og Jernalder (angaaende det detaillerede Resultat af Analysen henvises til Publikationen i Aarbøger).

Analysen af de to først fremdragne Tørveprøver udelukkede ikke, at Stykket engang i en forholdsvis sen Tid var kastet i en Tørvegrav eller Grøft og da kunde være faldet med den Side, i hvilken Prøverne fandtes, mod Bunden. Derved kunde Tørvejord af ældre Dato end Ploven være trængt ind i Træets Hulheder, hvilket maatte give Anledning til en forkert Datering. Denne Mulighed var saa meget mere nærliggende, som det kun var et Stykke af en Plov, der var fundet. Den opadvendende Side af Fragmentet vilde sandsynligvis i saa Tilfælde have modtaget Plantestøvkorn af samme Alder som Plovens Bortkastning. Derfor er Analysen af den tredje Prøve — fra Plovfragmentets Muldside — af saa stor Betydning for Tidsfæstelsen. Yderligere er det af Betydning, at Muldsiden, som rummede den yngste Prøve, er stærkt afgnavet (korroderet), som den vilde være, saafremt Stykket havde ligget paa en Sandflade, gennem Aar og Dag udsat for Vejr og Vind, inden Højmosens Mos er vokset op over det. Endelig er det meget lidt sandsynligt, at man i senere Tid indtil o. 1800 (yngre kan Ploven ikke være) har foretaget Grøftegravning ude i en Højmose. Grøftegravning var jo indtil for Hundrede Aar siden selv i Marken noget ualmindeligt! Hvor gammel Tørvegravning i Moser er, foreligger der ingen Undersøgelser over. Jeg kan anføre, at H. K. Kristensen, Lunde, hvad angaar Ovtrup Sogn i Vestjylland, anser den for at være af ret ny Oprindelse, idet man her i ældre Tid klarede sig med Fladtørv og Brænde¹⁷⁾.

Plovfragmentet fra Villersø i Nærheden af Gjerrild (publiceret samm. m. Tømmerby Ploven) er af samme Type som det ovenfor omtalte Stykke, og er som dette fremdraget af en Mose. Det er skænket til Dansk Folkemuseum af Læge de Neergaard i Grenaa. Desværre er det temmelig stærkt forhugget af Tørvespanden; af Sulen er der kun en Flis tilbage, og baade Taphullet til Skæret og Sammenføjningsleddet med Stjertfoden er afskaaret. Stykkets Datering er heller ikke sikker. Forekomsten af en Jernflis som Slidstykke i Landsiden viser, at det i hvert Fald ikke er ældre end Jernalderen. Kun den ene af to udtagne Tørveprøver

¹⁷⁾ H. K. Kristensen: Ovtrup Sogn i Vester Horne Herred. Varde 1933—35, S. 5 f. og 140.

indeholdt Plantestøv-korn; men det skorter noget paa Sammenligningsmateriale fra Djurslands Moser. Prøven synes dog at tilhøre en mere fremskreden Del af den subatlantiske Periode end Tømmerby Plovens Tørveprøver.

Fra Danmark kendes ikke noget Fund af Plovskær eller Ards-kær (bortset fra Døstrup Ardens), som med Sikkerhed kan dateres til Oldtiden. Det Fig. 7 afbildede Ards-kær af Egetræ er

Fig. 7. Ards-kær. Borris, Jylland, ca. $\frac{1}{5}$.

dog muligvis af forhistorisk Oprindelse, idet det er fundet i Bunden af en Tørvemose sammen med Fragmenter vistnok af en Stige. Findestedet undersøgtes i 1918 af Konservator G. Rosenberg fra Nationalmuseet, desværre efter at de fleste af Sagerne var taget op; det ligger ca. 0,6 km syd for Borris Station i Bølling Herred, Ringkøbing Amt. Stykkets hele Længde er 0,6 m. Skaf-tet er firsidet, 0,03 m bredt og 0,028 m tykt. Skærets Længde er 0,064 m og Skærebredden 0,065 m. Ejendommelig er Skærets Form, tykkest i venstre Side og med vinkeldannet Rand, medens højre Halvdel har en ægdannet, jævnt konveks buet Rand. Slid-fladen paa Skærets Overside begynder lidt tilvenstre for Spidsen

og svinger med en let Skruning over paa højre Halvdel vidnende om, at Redskabet har kastet den smalle Furestrimmel tilhøjre ligesom en Muldfjælsplov. Skæret er dog altfor smalt til, at det kan hidrøre fra en Muldfjælsplov. Dets lange, svære, firsidede Skaftstilk kunde derimod udmærket godt anbringes paa en Ard af Døstrup Type. At en Ard kan vende Furen eensidigt er iøvrigt ikke noget ukendt Fænomen: det omtales saavel fra Sverige¹⁸⁾ som fra fransk Nordafrika¹⁹⁾ og Iran²⁰⁾.

Et af de betydningsfuldste Bidrag til Plovens Historie i vort Land har Professor Gudmund Hatt ydet ved det Materiale, han gennem sine Undersøgelser og Opmaalinger af jyske Oldtidsagre har skaffet tilveje²¹⁾. Disse Agre kan efter Formen deles i to Undertyper, hvoraf den typologisk ældste bestaar af korte, brede Felter, oftest af en noget uregelmæssig Form, som vanskeligt kan tænkes opstaaet ved Pløjning med Hjulplov. Den typologisk set yngre Agerform bestaar derimod af lange, smalle Felter, der, selv hvor de omgivende »Digevoldinger« er udflydende, let skelnes fra højryggede Agre ved de uregelmæssigt indskudte Tværvoldinger. Det ligger nær, som en fransk Forsker har gjort, at sætte lange Agre i Forbindelse med Hjulploven. Thi med dette tunge Redskab og dets fire-otte Oksers Forspand vil man helst undgaa de hyppige Vendinger, som Krydspløjningen med Arden kræver. Ogsaa den engelske Forsker E. Cecil Curwen sætter den længere Agerform i Forbindelse med Ønsket om mindre hyppige Vendinger²²⁾. Men han forklarer Sammenhængen ved, at man har faaet bredere Skær og enkelt Mulfjæl paa Ploven, og at man af den Grund opgiver Krydspløjningen. Støttet paa et tvetydigt

¹⁸⁾ Oscar Almgren: Nordische Felszeichnungen als religiöse Urkunden. Frankfurt a. M. 1934, S. 335.

¹⁹⁾ C. G. Feilberg: Et Hovedværk om Ploven . . ., S. 196 f.

²⁰⁾ Elskværdigt meddelt mig af C. G. Feilberg.

²¹⁾ Hovedværket er her »Prehistoric Fields in Jylland«. Acta Archaeologica, Vol. II, Fasc. 2, 1931, S. 117—158. En udtømmende Liste over Professor Hatts Publikationer vedrørende Oldtidsagre findes i nærvær. Tidsskrift, XI, 1936, S. 116, Note 12.

²²⁾ E. Cecil Curwen: Prehistoric Agriculture in Britain. Antiquity, I, 1927, S. 280 ff.

Sted hos Plinius, slutter han, at det bredere Skær og Muldfjælen muligvis er en sydgermansk Opfindelse, der indførtes til Britannien med Sakserne. Den ny Plovtype og den ny Pløjemaade, mener han, maatte i Forening med den af dem afledede længere Agerform stille større Krav til Forspandets Udholdenhed, hvorfor dette øgedes fra to til otte Okser.

Paa Forhaand skulde man vente, at ikke blot Agrenes Form, men ogsaa den Maade, hvorpaa de afsamlede Sten er anbragt, kunde fortælle noget om den anvendte Plovtype. De hidtil publicerede Opmaalinger er ikke foretaget, hvor Jorden var rig paa større Sten, hvorfor de kun viser ganske enkelte Stendynger. I Professor Hatt's store Publikation nævnes i Teksten, at Stendyngerne ofte er samlede omkring en jordfast Sten. Dette er maaske Aarsagen til, at de, som det ses paa Professor K. Friis-Johansens Fotografier fra Fogstrup i Tem Sogn, hyppigt ligger spredt ud over Agerfelterne. Ofte er de langagtige i Agrenes Retning, og det samme kan undertiden iagttages ved de ude i Agerfeltet liggende Stendynger — vistnok navnlig, hvor Agertypen er den rektangulære. Af dette sidste kan sluttes, at man her fortrinsvis har pløjet paa langs af Ageren. Det ligger da nær at tænke, at enten Hjulforstellet eller Muldfjælen har bevirket denne Forandring i Pløjemaade. Hvor Jorden mange Aar i Træk er under Dyrkning, som det sandsynligvis har været Tilfældet paa Oldtidsagrene, bliver den imidlertid ikke saa sammengroet, at ikke en Muldfjælsplov skulde kunne trække Furer baade paa Kryds og Tværs. Det maa være andre Omstændigheder, der fik Bonden til at opgive Kryds- og Tværs-Pløjningen og indføre den lange Agertype. Man maa her gætte paa Hjulforstellets Fremkomst.

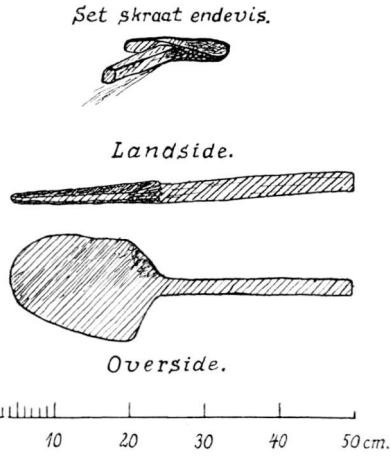
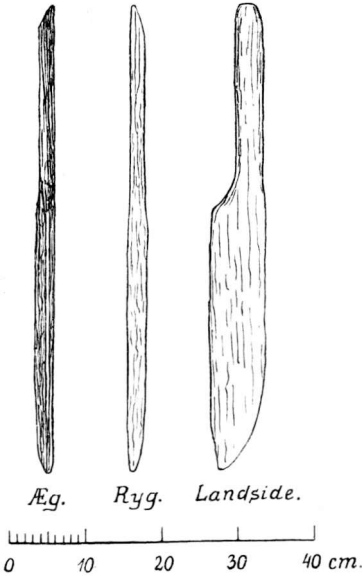
2. *Middelalderlige Fund og Billeder.*

Fund af Plovsvær og Langjern. Efterfølgende Oversigt gør ikke Krav paa at være udtømmende, idet Provinsmuseernes Materiale endnu ikke er gennemgaaet. Det bedst daterede Fund stammer fra Nationalmuseets ikke publicerede Undersø-

gelse af Boringholm Voldsted, Hvirring Sogn, Nim Herred²³). Det bestaar af et knivformet Stykke Egetræ (Fig. 8), som sikkert har udgjort Langjernet af en Plov. Stykkets hele Længde er 0,608 m og Bladets største Bredde 0,075 m. Æggen er ikke ganske skarp, ca. 0,01 m tyk, og paa de nederste 0,06 m er den øjensynligt afslidt. Bladets højre Side er temmelig stærkt hvælvet, medens venstre Side er plan med Tendens til Hulhed. Bladets Ryg er 0,025 m bred og danner en noget aaben Vinkel med den plane Side. Skaftet er let afrundet paa Kanterne, og hele Stykket en Smule vreden som Følge af Indtørring. — Boringholm nævnes sidste Gang i 1406, og Museets Udgravninger 1906—12 har vist, at Gaarden var anlagt ude i en Mose, kun delvis opført paa en lille, naturlig Holm. Opfyldningen bestod væsentlig af Gødning og Affald, og i denne fugtige, konserverende Masse fandtes »Langjernet« sammen med en Mængde Genstande af forskellig Art, alle, forsaavidt de kunde dateres, hidrørende fra 1300-Tallet. Tidsfæstelsen af Stykket er saaledes udmærket. Snarere kunde man maaske tvivle om, hvorvidt Fundet virkelig kan fastslaaes som »Langjernet« til en Plov. Navnlig er det Skaftets noget afrundede Kanter, der vækker Betænkelighed. Det kan i denne Forbindelse anføres, at Taphulsudhugninger i det øvrige Træværk fra Fundet gennemgaaende er foretaget paa den Maade, at man først har boret fire Huller i Firkant og derpaa hugget det mellemliggende Stykke ud, hvorved Taphullets Hjørner er blevet afrundede²⁴). Paa samme Maade er Langjernshullet i Plovaasen vel frembragt. Ogsaa den nævnte Afslidning paa nederste Del af Æggen tyder paa, at Stykket er et »Langjern«, idet Langjernet paa en Plov jo kun er beregnet paa at løsskære det øverste faa cm tykke Grønsvær, samt hindre Sulen i at slæbe med Græsrodder etc., og ikke at skære Furen løs helt til Bunden.

²³) Museumsinspektør Chr. Axel Jensen har elskværdigt gjort mig opmærksom paa dette Fund og tilladt mig at publicere det. Om Undersøgelsen af Boringholm se Chr. Axel Jensen's Afsnit i Daniel Bruun: Danmark, III, Kbhvn. 1920, S. 773 ff. samt Trap: Danmark, VII, 4. Udg., Kbhvn. 1926, S. 420 f. (samme Forf.).

²⁴) Iflg. elskværdig Oplysning fra Museumsinsp. Chr. Axel Jensen.

Ved Udgravninger i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede paa Voldstedet Gl. Lindholm, Gevninge Sogn, Voldborg Herred, fandtes Plovskaeret Nr. D 2849 (Fig. 9). Stykkets hele Længde er 0,46 m, hvoraf Skaftet udgør 0,265 m. Skaftets Bredde er 0,02 m, Tykkelsen 0,023 m. Bladets største Bredde er 0,135 m, største Tykkelse 0,028 m. Venstre Rand er ca. 0,01 m tyk, hvorimod højre Rand er skarp, navnlig nærmest Skaftet, hvor den vel som Følge af tyndere Udhamring og maaske stærkere Slid er noget medtaget. Formen minder umiskendeligt om Ard-Skaeret fra Borris — endog det let vredne Slidspor paa Bladets Overside kan iagttages. Dette Slidspor vidner om, at Furen er blevet kastet tilhøjre, og i Betragtning af Bladets Bredde, er det her naturligt at tænke sig, at Skaeret stammer fra en Muldfjælsplow — eller i hvert Fald fra et Pløjeredskaab, der undertiden har været forsynet med Muldfjæl. Hvad kan da være Aarsagen til, at Ardskaerets Form bevares ved Muldfjælsplowen? Konservatisme? Eller har

det symmetriske Skær paa Muldfjælspløven sit naturlige Formaal? Det følgende Materiale vil bidrage til Besvarelse af Spørgsmaalet.

Sammen med Plovskæret Nr. D 2849 fandtes et smedet Langjern, Nr. D 2850 (Fig. 10). Stykkets hele Længde er 0,58 m, hvoraf Skaftet udgør ca. 0,24 m. Skaftets Tykkelse foroven er 0,035 m, forneden 0,028 m, og dets Bredde 0,035 m. Bladets Æg er 0,265 m lang og Bladets største Bredde 0,09 m. Stykket indbragtes til Museet brækket i to Stykker ved et Brud øverst paa Bladet.

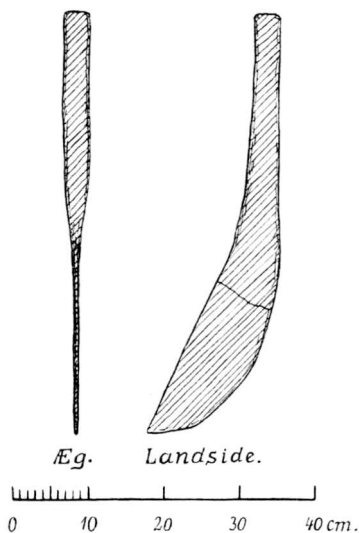

Fig. 10. Langjern.
Gl. Lindholm, Sjælland.

Til Datering af de to Fund fra Gl. Lindholm tjener, at der sammen med dem fandtes Munkesten og Genstande fra Renaissance-tiden. Voldstedet ligger paa Toppen af en Banke omgivet af Mose, og i den ældre Middelalder stod her en Borg, som iflg. Sophus Müller muligvis er identisk med Erkebiskop Eskil's Borg,

som blev indtaget af Valdemar I. Men i den yngre Middelalder og senere laa her vistnok en Bondegaard, og da en Beretning om Fundomstændigheder for de to Plovdele savnes, kan den Mulighed ikke afvises, at de skriver sig fra nyere Tid²⁵⁾.

Fra Taarnborg Voldsted, Taarnborg Sogn, Slagelse Herred, stammer et Fragment bestaaende af de forreste 0,09 m af et lignende Plovskær som Nr. D 2849. Dette Fund er gjort ved Nationalmuseets Udgravninger i 1890'erne²⁶⁾. Af daterbare ledsa-

²⁵⁾ Trap: Danmark, II, Kbhvn. 1920, S. 358.

²⁶⁾ W. Møllerup: Nationalmuseets anden Afdeling. Redegørelse for dens Virksomhed siden 1892. Kbhvn. 1908, S. 62 f. — Trap: Danmark, III, Kbhvn. 1921, S. 190 f.

gende Fund kan nævnes ca. 170 Mønter fra Christoffer II's Tid, en Kande af glaseret Ler, og Skaar af Lerkar. Ligeledes fandtes 3 Kornsegl. Det bevarede Murværks Alder lader sig ikke sikkert bestemme; men Borgen blev ødelagt i 1326. Paa Erik af Pomern's Tid blev Murene nedbrudt, og Stenene ført til Korsør. Selvom Plovskærfragmentet ikke i sig selv siger stort, har det dog Betydning som Støtte for Dateringen af det øjensynlig ligedannede Skær fra Gl. Lindholm.

I Nationalmuseets Protokol omtales under Nr. 12965 et Fund indleveret i 1853 af Peter Danielsen i Bromme ved Sorø. Fundet, der var gjort i en Alens Dybde ved Grøftgravning i Nærheden af Bromme, bestod af to massive, spadeformede Redskaber af smedet Jern, det ene 0,47 m, det andet 0,334 m langt. Begge havde firkantede Skafter; »de have ikke nogen meget skarp Eg og have maaske kunnet tjene som et Slags Plougjern«. Efter en Skitse i Protokollen at dømme har de været af lignende Form som Nr. D 2849. Stykkerne selv er desværre bortkomne.

Et Fragment af et Plovskær (Nr. D 9478) af mere moderne Udseende fremdroges i 1917 ved Undersøgelsen af Voldstedet »Borgsted« ved Grønsund Færgegaard, Fanefjord Sogn paa Møn²⁷⁾. Det bestaar af de forreste 0,115 m af et usymmetrisk Plovskær afbrækket efter en ujævn Brudlinje. Den venstre Rand er 0,01 m tyk og danner en plan Landside for Skæret, medens den skraa højre Rand er formet som en skarp Æg. Underfladen er bagest mod Brudlinjen let hvælvet. Stykket er indleveret af Kaptajn H. U. Ramsing og Magister Poul Nørlund som Udbytte af Undersøgelser og Udgravninger paa Voldstedet. Det er vistnok fundet i den askeblandede Muld i Brøndsænkningens Tragt, hvorfra tillige fremdroges Potteskaar fra ca. 1300, Fragmenter af middelalderlige Mursten og en Del Pilespidser af Jern. Helt sikkert dateret er Fragmentet dog ikke, idet Voldstedet i længere Tid havde været under Plov, da Undersøgelsen foretoges.

Ved Udgravningerne af Ravnsborg, Birket Sogn, Lollands Nr. Herred²⁸⁾, fandtes i 1914 et Plovjern af trekantet Form med

²⁷⁾ NM. II. J. Nr. 87/17 og 531/20. — Trap: Danmark, III, S. 514 f.

²⁸⁾ C. M. Smidt: Ravnsborg. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1929, S. 15 ff.

skraa Æg og med Skafttap udgaaende fra det ene Hjørne. Stykket selv er ikke forefundet, men Maalene nævnes i Nationalmuseets Protokol. Det noget sammentrykte Skaft er i Tværmaal $0,015 \times 0,012$ m og maaler i Længden $0,105$ m. Æggen maaler $0,24$ m, de øvrige to Sider henholdsvis $0,21$ og $0,17$ m. Ravensborg er anlagt o. 1335 og blev nedbrudt i 1510. De ved Undersøgelsen fremdragne Sager stammer, saavidt de har kunnet dateres, fra den yngre Middelalder. — De to sidst omtalte Fund tyder paa, at der i Middelalderens senere Aarhundreder ikke alene anvendtes symmetriske, men ogsaa usymmetriske Plovskær.

Afbildninger af middelalderlige Plove. Det ældste danske Plovbillede findes i Frøs Herreds Segl, der stammer fra o. 1300²⁹⁾ (Fig. 11). Det fremstiller en firsidet Hjul-plov med tydeligt angivet Højremuldfjæl, øjensynligt symmetrisk Skær samt let krummet Langjern. Hjulene er otte-egrede, og Stjerten bagudbøjet, saa den danner en Vinkel paa o. 90° . Muldfjælsstiveren udgaar fra Løbets Midte, hvilket dog kan skyldes Fejltegning. Skæret maa opfattes som symmetrisk, idet dets Overkant (venstre Side) ellers maatte ligge i Forlængelsen af Skafttappen, d. v. s. Løbet.

Fig. 11. Frøs Herreds Segl fra o. 1300. $\frac{3}{4}$.

Det næstældste Plovbillede findes mig bekendt i Adelsmanden Laurens Tuesen's Segl (Voldborg Herred) stammende fra 1425³⁰⁾. Det viser en firsidet Ard med Langjern. I Virkeligheden er det det samme Redskab, der under Navn af »den sjællandske Krog« (jfr. Fig. 3 b) saa sent som i 1850'erne anvendtes til Nedmuldning af Bygsæden paa Sjælland. Denne Krog havde forlænget Aas,

²⁹⁾ Nr. MMLIX i Nationalmuseets II Afd.

³⁰⁾ A. Thiset: Danske adelige Sigiller fra det 15., 16. og 17. Aarh. Kjøbvn. 1898, S. 68, H. XLII. 1. — Danm. Riges Hist., II, S. 626, Fig. 385.

der gik frem mellem Trækdyrene til et Aag. Aaget var, hvor man pløjede med Stude, anbragt foran disses Horn. Dyrene trak altsaa med Panden. Anvendtes derimod Heste som Forspand, blev Aaget anbragt som Bugaag tæt bagved Dyrenes Forben og fastspændt med Remme op over deres Rygge³¹).

Fra Slutningen af 1400 Tallet kendes fire Gengivelser af Plove paa Kalkmalerier i danske Kirker. Det første findes i Elmelunde Kirke paa Møn og stammer fra Tiden omkring 1470 (Fig. 12)³²).

Fig. 12. Firsidet Ard fra o. 1470. Elmelunde Kirke, Møn.

Det fremstiller en Bonde, der pløjer med en firsidet Ard forspændt med to Heste. Stjerten er forsynet med Haandtagsknag ligesom paa Døstrup Arden og den sjællandske Krog. Paa denne Knag er Tømmen fastgjort. Stjertefoden er tappet ned i Løbet, der bestaar af en mod Forenden tilspidset, svær Træblok, hvis Spids gør det ud for Skær. I Nærheden af Spidsen er Sulen ind-

³¹) J. C. la Cour: Svingplovens Indførelse i Danmark. Tidsskr. for Landokonomi, 4, III, 1869, S. 379. — Samlinger om Agerdyrkning og Landbrug (L. M. Wedell), 2. Hefte, 1805, S. 46. — Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden (Krarup og Tuxen), V, 1904, S. 167. — G. Sarauw: Frederiksborg Amt. Bidrag til Kundsk. om de danske Provinser, VI, 1831, S. 198.

³²) Fotografi i Nationalmuseets II Afd. — Danmarks Kirker, Præsto Amt, ved Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen, 2. Halvbd. Kbhvn. 1933—35, S. 982 f. og 1066.

tappet. Aasen er indføjet i Sulen, hvorimod det ikke kan ses, om den ogsaa er indtappet i Stjerten, eller om den her er bladet fast paa venstre Side. Redskabet er forsynet med et let krummet Langjern, skønt det ikke har Muldfjæl. Hestene trækker i en Hammel ved Hjælp af Bringesele (ogsaa den sjællandske Krog var i nyere Tid undertiden forsynet med Hammel³³). Bagest paa Aasen hænger en Økse til Ophugning af Agertorn o. lign. i Ageren.

Det næste Billede findes i Øxendrup Kirke, Gudme Herred paa Fyn (Fig. 13)³⁴). Det viser ligeledes en firsidet Ard fra Slutningen af 1400 Tallet. Men Stjert og Løb synes her at være lavet

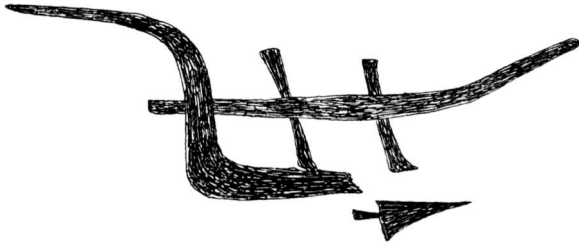

Fig. 13. Firsidet Ard fra o. 1500. Oxendrup Kirke, Fyn.

af eet Stykke krogvokset Træ. Et symmetrisk Skær med Skafttap er anbragt nedenfor Langjernet, men ikke i Forbindelse med Løbet. Kunstneren har maaske villet vise, at Skæret var aftageligt? Aasen er vistnok indtappet i Stjerten, ligesom Sulen er indføjet i Løb og Aas. Lidt foran Langjernet bøjer Aasen ret stærkt opad. Spor af Trækanordning er ikke afbildet; men Aasen forekommer at være alt for kort til at have gaaet frem mellem Hestene som en Forstjert. Muligvis er den dog ikke afbildet i det rigtige Forhold til selve Arden, og den stærke Krumning opad tyder unægtelig paa, at Redskabet har været trukket ved Hjælp af Nakkeag.

Det tredje Billede stammer fra Gerrild Kirke, Randers Nørre Herred (Fig. 14), og er ligeledes udført i Slutningen af 1400 Tal-

³³) Anton Christensen: Redskabslære. Kbhvn. 1926, S. 6, Fig. 3, gengivet Fig. 3b i nærvær. Artikel.

³⁴) Akvarel i NM II.

let³⁵⁾. Man ser her en Mand, der pløjer med en Hjul-Ard. For-spandet bestaar af to Okser og to Heste, der alle trækker ved Hjælp af Skagler. Manden holder en Pisk i sin hævede venstre Haand og ser ikke ud til at have nogen Plovdreng til Hjælp. Med sin højre Haand styrer han Arden, hvis Stjert er stærkt krummet. Stjerthandelen understøttes af en lodret og en skraat fremadrettet Stiver. Stjertfoden er sammenføjet med Løbet lige bagved Sulen, saa at Løbet rager bagud med en lang Hale, hvor-

Fig. 14. Hjul-Ard fra o. 1500. Gerrild Kirke, Jylland.

paa de nævnte to Stivere er fastgjort. Skærets Form er ikke helt sikkert, idet Kalkmaleriet paa det Sted var stærkt medtaget. Et Fotografi af Maleriet før Restavreringen, beroende i Nationalmuseet, viser dog efter min Opfattelse utvivlsomt et symmetrisk Skær set ovenfra. Ved Restavreringen har Ploven derimod, som Fig. 14 viser, faaet et usymmetrisk Skær med Æggen i venstre Side — hvilket ellers er ganske ukendt i Danmark. Fejlen er undskyldelig, idet Konservatoren, der udbedrede det medtagne Maleri, ikke har vidst, at man i Middelalderen almindeligvis afbildede Plovskæret set ovenfra; men den viser, hvor forsigtig man skal være med at benytte et restavreret Billede som Kilde. — Plov-

³⁵⁾ Fotografi og Akvarel i NM II, samt Beretning af Eigil Rothe 1908.

aasen understøttes af en Forkærre med to syv-egrede Hjul, der ligesom Skæret ses halvt fra oven. Hammelen er anbragt paa selve Aasens Forende.

Det fjerde Plovbillede fra danske Kalkmalerier (Fig. 15) stammer fra omtrent samme Tid som de andre, og findes i Hald Kirke, Nørhald Herred, Randers Amt³⁶). Redskabet skal symbolisere et bedende Ægtepar som flittige og arbejdsomme og er vel af den Grund anbragt i et Hjørne, hvor der var en Plads at ud-

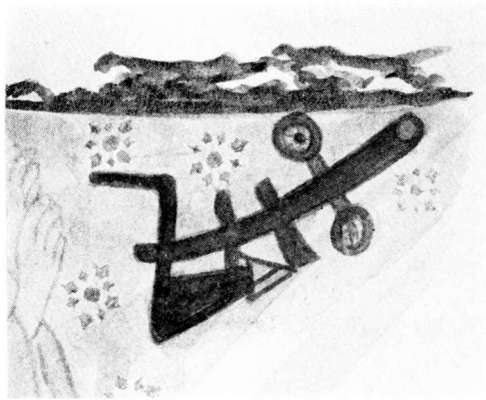

Fig. 15. Hjul-Ard fra o. 1500. Hald Kirke, Jylland.

fylde. Stjert og Løb er vistnok ikke dannede af eet Stykke Træ, idet Vinkelen imellem dem er skarp. Løbet ses ovenfra. Men alligevel er Sulen kun tegnet til dets venstre Kant, ikke til dets Midte. Sulen ser ud til at være et temmelig knudret Stykke Træ. Skæret har samme Form som paa Gerrild Arden, men deles ved en Linje parallelt med højre Rand i Forlængelse af Løbets højre Side. Hjulene er fire-egrede og helt fladt tegnede. I Forenden af Aasen ses Hullet, hvori Hammelen fastkrogedes.

Kalkmaleriernes Fremstillinger maa naturligvis tages med et vist Forbehold, idet Kunstneren kan tænkes at være kommet langt borte fra og muligvis ikke har Begreb om at pløje. De

³⁶) Beretning med Akvarel af Eigil Rothe 1899 i NM II. — Daarlig Gengivelse i Danm. Riges Hist., II. Kbhvn. 1898—1905, S. 626, Fig. 386.

samme Indvendinger rejses mod Træsnit-Kunsterne, som i Middelalderens Slutningstid udførte de Fremstillinger, der menes at være Forlæg for Kalkmalerierne — og det med saa meget større Vægt, som Træsnittene ikke i første Række var beregnede for Lægmand. Forlægene er dog vel ikke ganske slavisk efterlignede. Kalkmalerierne skulde jo Søndag efter Søndag fryde Bondens Øje under Messe og Prædiken og maatte derved komme ud for skarp Kritik, hvis et og andet ved det Redskab, Bonden levede sin Hverdag med, var fremmedartet eller misvisende fremstillet. Ploven var Hverdagen, som Englene og Djævlene hørte Fantasien og Søndagen til. Forholdet mellem Kalkmaleri og Træsnit trænger til nøjere Undersøgelse. Foreløbigt maa det være nok at paa-pege den Variation, der karakteriserer Kalkmaleriernes Plovfremstillinger. Skønt tilhørende samme Tid gengiver hver især af de fire omtalte Plovaftbildninger øjensynligt specielle Karakteristika ved Redskaberne. Tyske Træsnit fra o. 1500 viser ganske anderledes Manér i Udførelsen af Pløjescener³⁷).

Et Billede af en Hjul-Ard, der i meget minder om Redskabet fra Hald Kirke, findes i Bøking Herreds Segl fra 1496³⁸); blot er Sulen anbragt lidt længere tilbage, medens en Skraastiver gaar fra Løbets Forende op til Sammenføjningen mellem Stjert og Aas. Ogsaa fra Kongeriget eksisterer der en Række Plovaftbildninger i Herredsseglene, men først fra 1500—1600 Tallet. De er gennemgaaende værdiløse som Kilder³⁹).

Som Afslutning paa det danske Billedmateriale fra Middelalderen maa nævnes en Plov fra Titelbilledet til Jakob Ulfeld's

³⁷) North West European Plough-Types, S. 276 f. — Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen gør i Danmarks Kirker, Præsto Amt, 2, S. 1066, netop ogsaa opmærksom paa Pløjescenen i Elmelunde Kirke som et folkeligt Islet i Elmelunde Mesterens rige Ikonografi. Museumsinspektør Kai Uldall har gjort mig opmærksom paa et vævet Tapet fra Tiden henimod 1700 paa Gl. Estrup. Det viser Perspekt af Orbæk, men den Pløjescene, som fremstilles paa Marken, er øjensynligt udført efter internationalt Monster og minder meget stærkt om Vergil-Træsnittene fra Strassburg 1502.

³⁸) Ludvig Andresen: Von alten Siegeln und vom Besiegeln in Tondernschen Harden bis 1700. Nordelbingen, 6. Bd., 1927, S. 416, Abb. 2.

³⁹) Trap: Danmark, IV, VI og VII og A. Thiset: Om danske By- og Herredsvaaben. Tidsskr. for Kunst-Industri, 1894, S. 41, 56—57 og 59.

Jordebog over Ulfeldsholm (nu Holckenhavn), Bavelse og Selse Gods 1588 (Fig. 1)⁴⁰). Det er vistnok ikke muligt med Sikkerhed at afgøre, hvorvidt Redskabet er en Hjulplov eller en Hjulard. For den første Tolkning taler, at der mellem Stjertfod og Sule i umiddelbar Tilslutning til Løbet med Krydsskravering er tegnet et Brædt, som kan forestille Muldfjælen. Saadan som det er anbragt, ser det dog nærmest ud til at være et Indskud til Støtte for Plovrammen, og man maa da tale om en Hjulard. For denne Tolkning taler maaske ogsaa, at Redskabet kun er forspændt med to Heste, men navnlig det Forhold, at de mørke Striber, der angiver Plovfurerne, spaltes af Plovlegemet paa en Maade, som lader formode, at Mulden kastes op til begge Sider fra Skæret. Skæret er symmetrisk; men saaledes kunde det, som vi har set, ogsaa godt være paa Muldfjælsploven. Det synes iøvrigt at være paasat Løbet ved Hjælp af Skaftdølle, ikke som de middelalderlige symmetriske Skær ved en Skafttap. Hjulforstellet er øjensynligt konstrueret med Vendeskive og Stjert som paa en Vogn, og naar Vendeskiven er anbragt ovenover Aasen, maa det skyldes en Fejltegning. Det samme maa være Tilfældet med Aasen og Forstjerten, der er tegnede ud i eet. Hestene trækker ved Hjælp af Bringeseler og Skagler i en Hammel, der er fastgjort paa Forstjerten.

Blandt andre Kilder til Plovens Historie i Danmark kunde man tænke sig de højryggede Agre og hele Agerinddelingen samt Driftsformerne anvendt. Professor Erik Arup har i sin Danmarkshistorie vist Vejen, og Gösta Nordholm i Lund har dateret højryggede Agre til Valdemartiden⁴¹). Men endnu er de nævnte Forhold for lidt afklarede til at finde Plads i en kort Oversigt. Heller ikke de skriftlige Vidnesbyrd om Plovbruget, som de findes i Landslovene og andetsteds, er tilstrækkeligt undersøgt.

Slutning. Naar man overfører almindelig Kildekritik paa Arkæologiens Omraade, bliver Resultatet, at vi med Sikkerhed kun

⁴⁰) Originalen paa Holckenhavn. Fotografi og Akvarel i NM II.

⁴¹) Gösta Nordholm: Kungsängen Räfteu eller Kungsmarken. Skänegillet i Stockh. Årsskr. 1936, S. 35 ff.

kan spore Forekomsten af Pløjeredskaber i Nordevropa tilbage til Broncealderen. Dette behøver dog ikke at betyde, at Ploven først da kommer i Brug hos os. Det forekommer tværtimod sandsynligt, at den er kommet ind i Landet sammen med Agerbruget. Forekomsten af flere forskellige Plovtyper paa Helleristningerne kan tyde paa, at en lang Udvikling er gaaet forud. Men det kan ogsaa for en Del skyldes det forhaandenværende Materiales Beskaffenhed og lokale Dyrkningsmetoders Indflydelse. Arden forspændtes, som overalt i Oldtiden, med Okser, der trak i den forlængede Aas ved Hjælp af et Aag. Af Agrenes Form i England kan sluttes, at man pløjede paa Kryds og Tværs — paa samme Maade som man i vore Dage harver med Kultivator! Dersom Svedjebrugsteorien viser sig at holde Stik, skulde man vente at finde Svedjearder ogsaa paa dansk Omraade. Der er derfor al mulig Grund til at paakalde Landmænds og Tørvegraveres Opmærksomhed overfor, hvad de finder i Møserne — og navnlig at gøre dem klart, hvor uhyre vigtigt det er, at mystisk udseende Trægenstande bliver taget op af Fagmænd, idet man kun da kan naa til en sikker Datering.

Ved Overgangen til Jernalderen vidner Døstrup Arden om, at Spade-Ard Typen stadig er i Brug. Men samtidig optræder den egentlige Plov; Muldfjælploven. Den har et firsidet Skelet og en højrevendende Muldfjæl. Tømmerby Ploven viser, at den firsidede Konstruktion ikke behøver at være svagere end de tidligere anvendte. Rimeligvis har den firsidede Plov straks fra Begyndelsen været en *Hjulplov*. Agrenes og Afsamlingsdyngernes Form tyder paa, at man lidt efter lidt er gaaet over til at pløje paa langs, og dette kan næppe alene skyldes Muldfjælens Optræden. Snarest maa man gætte paa, at det er den længere og tungere Hjulplov og det velsagtens talrigere Forspand, som den har afstedkommet, der har gjort de hyppige Vendinger besværlige. Derfor har man gjort Agrene lange og smalle. At dette ikke er sket pludseligt, vidner de jyske Oldtidsagre om. Den af Professor Arup herhjemme fremførte Teori om Plovfællesskabet synes efter de nyeste Undersøgelser og Fund ikke at være holdbar. Hvor talrigt Forspand vor ældste Hjulplov krævede, ved vi

ikke. Først fra Middelalderen har vi Materiale til Belysning af dette Spørgsmaal. Men det mærkelige er her, at den i vore Dage saa meget omtalte otte Oksers Plov — efter mine Undersøgelser — ikke findes afbildet et eneste Sted. Hjularden trækkes paa Bayeux Afbildningen af eet Dyr (øjensynligt et Æsel), og kun sjældent forekommer Redskabet forspændt med mere end to Okser eller Heste. Hjulploven forspændes snart med to og snart med fire Dyr, og det samme synes at være Tilfældet med de engelske Svingpløve, der dukker op i 1300 Tallet. Hvad de 24 Furer i Ageren angaar, kan man vanskeligt føre dem tilbage til førromersk Jernalder, idet Oldtidsagrene viser en gradvis Overgang til den lange Agertype, og selv denne er af varierende Bredde. Endelig er man i Vestjylland stødt paa Rester af Jernalderslandsbyer paa Steder, hvor der senere kun fandtes Enestegaarde⁴²⁾. Hjulploveteorien har dog i Forbindelse med Professor Arups øvrige Undersøgelser vedrørende Landsbysamfundet i Middelalderen virket som et frugtbart Incitament. Den har sat vigtige Problemer under Debat og vakt en Interesse for Udforskningen af Landbokulturen i Middelalderen, som sikkert inden længe vil kunne opvise betydningsfulde Resultater.

Arden fortsatte imidlertid sin Eksistens gennem Middelalderen og helt frem til vore Dage. Det samme gælder Hakken og Ager-spaden. Disse simple Redskaber har haft deres særlige Domæner: Arden den løst muldede, aarligt dyrkede Ager, Hakken og Ager-spaden de smaa, stenede eller meget fugtige Omraader ud mod Oceanet. Det er derfor naturligt at formode, at ogsaa Hjulploven har haft sin særlige Mission. Man kan her gætte paa Nyopdyrkning, maaske undertiden i Form af en Inddragning af den sværere Jord under Kultur. Interessant er i denne Forbindelse nogle Bemærkninger i Chr. Sommerfeldt's Prisaafhandling til Landhus-holdningsselskabet 1775 angaaende Jordbruget i Norge. Han skriver om Forholdet mellem Ard og Plov⁴³⁾:

⁴²⁾ Iflg. Oplysning fra Hr. stud. mag. Halkær Christensen.

⁴³⁾ Agerdyrknings-Katekismus eller Grundregler for et retskaffent Jordbrug i Norge . . . ved Christian Sommerfeldt. Landhusholdn. Selsk. Skr. II, 1790, S. 53 f.

»En Arl er et af de beste Ager-Redskaber, og har mange Fortrin for Plougen:

1) Den er ikke meget sammensat, altsaa let at kjøre og ikke kostbar.

2) Den er lettere at handtere, og lader sig ganske vel trække af en Hest.

3) Den smuldrer, løsner og menger Jorden bedre, er altsaa bedre skikket for de Hoved-Hensigter, hvorfor Jorden kjøres.

Arlen bør altsaa heller bruges end Plougen, hvor det gaar an.

Mange Steder, hvor Ploug før har været i Brug, begynder de nu at kjøre Arl, og finder sig vel derved.

Men Ploug er fornøden, naar man vil oparbejde Nyelænde, eller man har en stiv og haard Jord at kjøre. «

Paa den aarligt dyrkede Ager var det vigtigt at smuldre og blande Jorden. Dette er maaske Forklaringen paa, at man i Middelalderen — og forresten ogsaa senere — finder symmetriske Skær anbragt paa Muldfjælspløve. De usymmetriske Skær, som Fundene ogsaa opviser, har muligvis været beregnet til Opdykningsbrug og Pløjning af gammelt Græsland.

Man kunde nu spørge: Hvoraf kan vi nu vide, at Kalkmaleriernes formodede Afbildninger af *Hjularder* staar til troende, da vi ellers ikke hører noget om dette Redskabs Eksistens i vor Historie? Her er det da saa heldigt, at vi i Landbohøjskolens Redskabssamling som Nr. A 3 har et saadant Instrument bevaret, stammende fra det gamle danske Omraade (Hyby Gods, Bara Härred, Malmöhus Län) (Fig. 16). Den er skænket til Redskabssamlingen i 1907, men er sandsynligvis mindst hundrede Aar gammel i sine Hovedbestanddele. Redskabet her synes helt og holdent at være bygget til Ardens Formaal. Men det er iøvrigt ikke usandsynligt, at man i ældre Tid og paa mindre Ejendomme kan have sat Muldfjæl paa sin Hjular, naar man skulde pløje gammelt Græsland eller opdyrke Hede og Skovjord, ligesom det jo var en let Sag at aftage Fjælen igen, naar den med sit særlige Formaal ikke længere var nødvendig.

De nyeste Undersøgelser peger i Retning af en betydelig Parallellitet indenfor Brugen af Plovtyper i Fortiden. Og intet borger

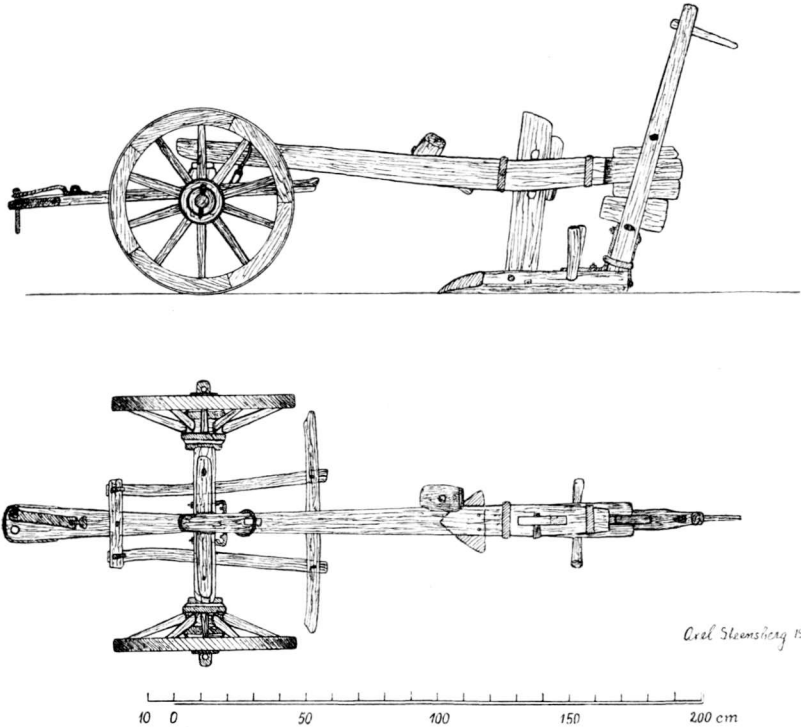

Fig. 16. Hjul-Ard fra o. 1800. Hyby, Skåne.

for, at Billedet ikke ved nye Fund kan komme til at tegne sig endnu mere broget. Navnlig kunde man vente, at Redskaber fra en eventuel Svedjebrugskultur skulde komme for en Dag. Men foreløbig venter der Plovforskeren et Arbejde med at gennemgaa Provinsmuseernes Samlinger og ransage de gamle Slægtsgaardes Lofter for »værdiløst« Skrammel, et Arbejde, som ikke kan bringe gunstige Resultater uden Medvirkning fra mange Sider. Naar engang det danske Landbrugs Historie i forhistorisk Tid og Middelalder for Alvor skal behandles, vil der da forhaabentlig, hvad vort vigtigste Dyrkningsredskab angaar, staa et betydeligt bedre Materiale til Raadighed end det, hvorpaa nærværende lille Oversigt bygger.